

Agnieszka Naumiuk, *Jane Addams.* *Życie i działalność*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2024, s. 393

Jane Addams (1860–1935) należy do grupy pierwszych amerykańskich badaczek na polu socjologii i klasycznej teorii socjologicznej. Jej naukowe dzieło odegrało ważną rolę w rozwoju socjologii tamtych, pionierskich dla nauk społecznych lat. Dzisiaj inspiruje ono nie tylko socjologów, ale także m.in. pracowników socjalnych, pedagogów, polityków społecznych. Spuścizna naukowa J. Addams jest w Stanach Zjednoczonych znana, badana i na nowo odczytywana w różnych kontekstach naukowych i społecznych. W Polsce natomiast wiedza o tym dziedzictwie na ogół sprowadza się do głównego osiągnięcia J. Addams, jakim był ośrodek pracy społecznej Hull-House w Chicago i związany z tą instytucją ruch amerykańskich settlementów. Tę widoczną w naszej literaturze naukowej lukę wypełnia najnowsza książka Agnieszki Naumiuk *Jane Addams. Życie i działalność*. Recenzowana monografia jest ważnym wkładem w rozwój rodzinnych badań nad przeszłością i tradycją pracy społecznej, wzbogaca teorię i metodologię badań nauk społecznych, rozszerza zakres i formy praktyki edukacji środowiskowej oraz aktywizacji społecznej.

Książka składa się z dwóch zasadniczych części: cz. I: *Życie i działalność Jane Addams*, cz. II: *Teksty oryginalne Jane Addams wraz z tłumaczeniem autorskim*. Pierwsza część obejmuje: następującą tematykę: badania nad biografią J. Addams (rozdział I), czas dzieciństwa i młodości oraz lata studiów J. Addams, z akcentem na kształtowanie się jej postawy prospołecznej (r. II), okres pracy społecznej skupionej wokół Osady Hull-House (r. III), fazę szerszego zaangażowania na forum publicznym (r. IV), etap „postbiograficzny”, czyli badania nad tradycją i spuścizną J. Addams (r. V). W części drugiej znalazło się siedem oryginalnych tekstów wraz z tłumaczeniem autorstwa A. Naumiuk. Żaden z tych tekstów nie był w wcześniej publikowany w języku polskim.

Całość uzupełnia w znaczącej większości obcojęzyczna bibliografia, a także zestawienie uwzględnionych w książce cytatów z dzieł J. Addams oraz indeks osób. Istotną częścią tej monografii są fotografie przedstawiające główne miejsca i budowle związane osobą i działalnością J. Addams. Niekiedy, co poznawczo jest interesujące, to samo miejsce można zobaczyć i na fotografii archiwalnej, i na fotografii wykonanej w 2022 roku przez Autorkę.

Książka A. Naumiuk opiera się na fundamencie bogatych i kompletnych źródeł. Autorka w czasie pobytów w USA przeprowadziła rozległe kwerendy w najważniejszych instytucjach naukowych, posiadających dokumenty z życia J. Addams (m.in. Uniwersytet Illinois w Chicago, College w Rock-

ford), a także w instytucjach bezpośrednio związanych z jej życiem (m.in. Muzeum J. Addams w Chicago, Muzeum domu rodzinnego J. Addams w Cedarville). Poznała i krytycznie przeanalizowała publikacje J. Addams (m.in. 11 jej własnych książek, kilkaset artykułów oraz liczne zasoby archiwalne, m.in. kolekcje fotografii i listów) oraz przedmiotową literaturę poświęconą J. Addams (m.in. ok. 30 biografii oraz setki opracowań). Skala trudności podjętego zadania rośnie, jeśli zważyć na wielowymiarowość Bohaterki tej książki. Była ona twórczynią nowoczesnej pracy socjalnej, tworzyła zręby zaangażowanej, krytycznej socjologii, udzielała się na polu walki o prawa kobiet, propagowała idee i programy wychowania dla pokoju.

Punktem wyjścia przedstawianej książki nie jest, jakby mogło się wydawać, historia pracy społecznej (socjalnej), jej idee, twórcy czy instytucje. A. Naumiuk zasadniczo pomija pytanie typu: „jak to naprawdę było”. Interesuje ją – wyjaśnia we *Wprowadzeniu* – terażniejszość szeroko rozumianej tradycji społecznikowskiej i pracy socjalnej. Odwracając tedy klasyczną relację, kierując się od „dzisiaj” do „wczoraj” (a nie odwrotnie), posługuje się podejściem znanym jako „historia terażniejszości”. Jest to ogląd przeszłości za pomocą dzisiejszych punktów widzenia. Stąd następujące pytania badawcze postawione przez Autorkę: (1) „co sprawia, że praktyka [społeczna – dop. W.T.] jest skuteczna i wychowawczo wartościowa”; (2) na czym polega wkład społeczników, ich doświadczenia i przemyślenia w „działania na rzecz dobra wspólnego”; (3) czy tradycja aktywności społecznej, ukazywana na przykładzie dorobku J. Addams, „wzbudzi refleksję i dyskusję o nas samych, wybierających zawody pomocowe lub aktywność społeczną” (s. 7). Wymienione założenia niczym przęsła mostu spinają terażniejszość z przeszłością, otwierają szerokie pole badawcze.

Agnieszka Naumiuk uważa, że w minionym dorobku społeczników można odnaleźć uniwersalne i ponadczasowe idee społecznikostwa, przede wszystkim ideę „wzajemnej troski i ludzkiej solidarności” (s. 8). Trudno przecenić znaczenie, jakie mają te idee w dzisiejszej pracy społecznej. Dzięki nim powstaje i krystalizuje się zbiorowa tożsamość pracy społecznej, pogłębia indywidualne poczucie tożsamości pracowników społecznych, odsłaniają się „założenia i zasady uspołeczniające demokrację” (s. 11). Ostatnia z tych możliwości pozwala zarazem dostrzec niebezpieczeństwa społeczne, które obecnie zagrażają ideałom sprawiedliwości, solidarności i humanizmu, a także podpowiada, za pomocą jakich form i środków działania można zminimalizować lub oddalić wspomniane niebezpieczeństwa i na nowo zintegrować społeczeństwo. Zdaniem Autorki potrzebna jest w tym względzie „nowego typu pedagogiczna uważność” (s. 12). Na tej drodze, wchodząc w żywy dialog z przeszłością i tradycją pracy społecznej, nasza własna kultura i indywidualne myślenie staną się wyraźną częścią ogólnego rozwoju i powszechnej kultury.

Osobną uwagę zwraca kolejne główne założenie prezentowanej książki. A. Naumiuk uważa, iż przeważający w dotychczasowej recepcji dziedzictwa J. Addams socjologiczny punkt widzenia nie tylko zawęża, ale i znacząco zubaża wiedzę o tej spuściźnie i jej dzisiejszym znaczeniu. Wyjście poza to dominujące ujęcie jest możliwe dzięki wpisaniu życia i twórczości J. Addams w obszar pedagogiki czy szerzej – edukacji. Na czym polega ten ważny krok? Ogólnie mówiąc Bohaterka tej książki została ukazana w świetle koncepcji „transformującego procesu uczenia się” (s. 11). Przy tym założeniu – dowodzi dalej A. Naumiuk – pracownik społeczny, amatorski lub profesjonalny organizator pracy środowiskowej, jest zanurzony w świecie społecznym. Poznaje ten świat, działa w nim, zmienia swoją pracę pod wpływem zdobywanej i uzupełnianej wiedzy o tym świecie. Cały ten proces aktywnego uczestnictwa, jak i jego poszczególne elementy stanowią – jak konkluduje A. Naumiuk – drogę powstawania i rozwijania się swego rodzaju pedagogii – społecznej praktyki edukacyjnej.

Zasygnalizowane decyzje i proponowane przez A. Naumiuk rozwiązania teoretyczno-metodologiczne składają się na szeroką, kompletną i nowatorską perspektywę badań nad tradycją pracy społecz-

nej i pedagogiki społecznej, widzianą w kontekście i w połączeniu z aktualnymi problemami podejmowanymi przez te dyscypliny nauki. Wymagało to zastosowanego przez Autorkę transdyscyplinarnego podejścia. Jego istota polega na globalnej i integrującej wizji rzeczywistości, koncepcji tworzącej intelektualną jedność poza- i ponad perspektywami poszczególnych dyscyplin naukowych. Inne ważne metodologiczne ustalenia A. Naumiuk dotyczą warsztatu badań biograficznych. Autorka podkreśla dwoistą postać dokumentu biograficznego, jego osobisty i społeczny zarazem charakter. Z połączenia obu wymiarów powstaje szerszy obraz życia publicznego, a także – co szczególnie istotne – uwidaczniają się powszechne idee, jak np. idea demokracji oraz obywatelstwa. Stąd następująca ogólna konkluzja: „Przy bogactwie narzędzi, możliwych ujęć i perspektyw badawczych oraz podmiotów badania analiza biografii jest jednym z najobszerniejszych być może działów nauki o charakterze multidyscyplinarnym” (s. 25).

Bezpośrednio o życiu i działalności społeczno-naukowej J. Addams mówią trzy rozdziały recenzowanej książki (r. II–IV). A. Naumiuk z dużym znanstwem i precyzyjnie prowadzi czytelnika po bogatych, wielokierunkowych i rozciągniętych w czasie drogach biografii swojej Bohaterki. Prezentuje rodzinny dom J. Addams, oparty na tradycyjnych autorytetach moralnych, religijnych, osobowych, a nawet politycznych bogatego amerykańskiego mieszczaństwa lat 70.–80. XIX wieku. Kolejna faza intelektualnego i społecznego dojrzewania J. Addams przypadła na okres nauki w szkole średniej. Wtedy, obok podejmowanych pierwszych prób pisarskich (publicystycznych), kierowała uwagę na problemy społeczne, m.in. sprawy emancypacji kobiet i ich dostępu do wyższego wykształcenia.

W 1889 roku J. Addams wraz z niewielkim gronem osób, inspirując się londyńskim ośrodkiem dla ubogich Toynbee Hall, powołała do życia w Chicago Osadę Hull-House. Było to osiągnięcie, które wprowadziło Bohaterkę książki na karty amerykańskiej i światowej historii społecznej. To moment otwierający etap dojrzałego, w pełni świadomego i dynamicznego okresu życia, w którym J. Addams nie tylko sama uczy się przez doświadczenie, ale uczy także innych, jak zdobywać doświadczenie, działać społecznie, aby osiągnąć określone standardy ekonomiczne, edukacyjne i kulturowe.

Jak szeroko i wnikliwie pokazuje A. Naumiuk – Osada Hull-House nie była „gotowa”, powstawała ewolucyjnie w trudnym procesie ścierania się i dojrzewania różnych idei, projektów, form pracy. Oryginalna formuła pracy Osady opierała się na działalności dwóch kręgów społecznych: „rezydentów” oraz „sąsiadów”. Poprzez zróżnicowane i liczne inicjatywy pierwszego kręgu ludzi – mieszkali oni w Hull-House – miała rozszerzać się świadomość, tożsamość, podmiotowość oraz aktywność tych drugich – sąsiadów, mieszkańców bliższych i dalszych kwartałów miasta Chicago. Praca Osady nie miała być eksperymentem i nie była eksperymentem „pomagania biednym”, ale szerokim, racjonalnym, kontrolowanym programem samoedukacji będącej elementem – najogólniej biorąc – lokalnego rozwoju.

Program Hull-House był realistyczny, obejmował konkretne potrzeby – socjalne, edukacyjne, obywatelskie, społeczne, psychiczne, kulturalne, polityczne, religijne itd. „Ten rodzaj edukacji humanitarnej – podkreśla A. Naumiuk – był oparty o zasadę współczesnej koncepcji *empowerment*, ale także był silnie powiązany z obroną praw człowieka i świadomością konieczności realizacji prawa do godnego życia, troską o dobrostan” (s. 101). Idąc za tą myślą, warto zauważyć, że z tych tradycji wywodzi się zarówno koncepcja dzisiejszej edukacji uspołecznionej, jak i współczesna metoda pracy społecznej, znana jako badanie i działanie w środowisku życia człowieka. Warto, aby dzisiejsi pracownicy socjalni, pedagodzy oraz animatorzy środowiskowi sięgali do korzeni metody środowiskowej w ujęciu Hull-House – jest to niewygasła historia w działaniu. Pełny wgląd w ten projekt i jego rozwój przynoszą, zamieszczone w recenzowanej książce, fragmenty dzieła autorstwa J. Addams pt. *Dwadzieścia lat w Hull-House*.

W latach 1887–1888 oraz w 1896 roku J. Addams odbyła podróże do Europy, m.in. do Anglii, Hiszpanii i Rosji. Spotykała nowych ludzi i środowiska, zwiedzała instytucje pracy społecznej

i edukacji. Był to kolejny etap samoedukacji, poszerzania wiedzy o świecie, a także konfrontowania własnych idei i pomysłów praktycznych z europejskimi osiągnięciami w zakresie szeroko rozumianej działalności na polu pomocy i opieki społecznej. Duże wrażenie wywarło na J. Addams spotkanie z Lwem Tołstojem w Jasnej Polanie. Była wręcz zafascynowana jego wizją pokoju społecznego, „skromnego życia z ludźmi ubogimi” (s. 131). Wydaje się jednak, że J. Addams, skupiając się wyłącznie na idei międzyludzkiego braterstwa i pomocy bliźniemu, czyli na tym, co łączyło obojga, prawdopodobnie nie dostrzegła tego, co ich dzieliło. A dystans był ogromny. Z jednej strony świat demokracji amerykańskiej i realistyczny, szeroko rozubudowany publiczny projekt progresywnej pomocy społecznej i obywatelskiej aktywizacji, z drugiej – zacofana i niedemokratyczna Rosja pod carskim panowaniem oraz „prywatny”, jednostkowy projekt utopii społecznej.

Po latach rozległe zaangażowanie społeczne J. Addams zaowocowało działaniami, których zasięg obejmował Chicago, Stany Zjednoczone, a także Europę. Trudno wymienić wszystkie role i funkcje, jakie pełniła, podejmowane inicjatywy i zadania, które wprowadzała w życie. Z wolna stawała się jedną z najważniejszych postaci zaangażowanego życia publicznego w amerykańskiej i światowej skali. A. Naumiuk, uważnie prowadząc czytelnika przez ten imponujący obszar pracy, jednocześnie odsłania pola potrzeb i możliwości działania w różnych obszarach życia społecznego ówczesnych Stanów Zjednoczonych, zwłaszcza w zakresie pomocy emigrantom, emancypacji kobiet czy demokratyzacji szkolnictwa. Na tej mapie aktywności wyróżniała się rola o najszerszym bodaj wymiarze: uczestnictwo w kongresach Międzynarodowej Ligi Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności. J. Addams brała udział w pracach tej instytucji począwszy od delegatury na pierwszy Krajowy Kongres Pokoju (1907), poprzez kongresy m.in. w Hadze (1915) i Zurychu (1919), aż po Kongres w Pradze (1929), gdzie zrezygnowała z funkcji prezesa i otrzymała tytuł Honorowego Prezesa, którym była do końca życia. Zanim jednak do tego doszło, w latach 1922–1923 odbyła podróż do Azji, odwiedziła Indie, Chiny, Japonię, Filipiny. Dwa lata później była w Meksyku. W każdym z tych miejsc, jak pisze A. Naumiuk, była witana jako „światowa orędowniczka pokoju” (s. 165). Za pracę na rzecz pokoju na świecie w 1931 roku J. Addams otrzymała Pokojową Nagrodę Nobla. Uwaga, iż dzisiejszy świat zmaga się z tymi samymi, co ówczesne Kongresy, ciągle nierozwiązanymi problemami na polu stanowienia międzyludzkiego pokoju i obrony prawa ludzi do wolności, jest nie tylko bolesnym truizmem, ale i niekończącym się wyzwaniem politycznym, moralnym, edukacyjnym, gospodarczym itd.

Wielkie dzieło J. Addams jest po jej śmierci kontynuowane w różnych formach i to nie tylko w Stanach Zjednoczonych, ale w wielu miejscach na świecie. Dorobek ten rozwijają liczne organizacje należące do Międzynarodowej Federacji Settlementów i centrów sąsiedzkich, a wśród nich polska organizacja Centrum Aktywności Lokalnej CAL. Na tym gruncie, jak podkreśla Autorka, tworzy się tradycja i pamięć społeczna, powstają nowe interpretacje modernizacji społecznej, rodzą się nowe rodzaje praktyk socjalnych i edukacyjnych. Zwrot ku historii i tradycji pracy społecznej, połączony z refleksją nad dzisiejszym dniem jest, jak konkluduje A. Naumiuk w przedstawionej książce, obszarem rozwoju, zmianą cząstki własnego świata i świata innych ludzi. Z tego źródła płynie nieprzebrzmiałe zadanie, jakie życie i dzieła J. Addams stawiają przed obecnym pokoleniem pracowników społecznych i pedagogów społecznych: „wdrażanie w życie społecznym progresywnych idei demokracji uspołecznionej” (s. 185).

Wiesław Theiss

ORCID: 0000-0002-7942-6498

Uniwersytet Warszawski